

जातिभेद, भाषाभेद, प्रांतभेद विसरून भारत एकरूप बनवा

विनोबा-वार्ता

मासिक वर्गणी १.५० न. पं.

अंक : ८५] सेवाग्राम, मंगळवार ता. १६ जून १९६४ [मूल्य ५ न. पं.

खेड्यात, भारतात व जगात प्रेमाचे राज्य निर्माण करण्याचे त्रिविध कार्य करा

आपला हा भारत देश फार मोठा आहे. त्यांत १४-१५ समृद्ध भाषा आहेत. त्या सर्व भाषांत आध्यात्मिक साहित्य भरपूर आहे त्या सगळ्या भाषा एकमेकांच्या जवळ आहेत. सगळ्या भाषांचे एकमेकांशी संबंध वाढले पाहिजेत. आपल्याला तीन कामे करायची आहेत. सगळी घरे प्रेमाने एक करून खेड्याचे एक कुटुंब करायचे आहे, सगळे प्रांत प्रेमाने एक करून भारतात एकजूट निर्माण करायची व सगळे देश एक करून एक विश्वराज्य स्थापन करायचे. हिंदी ही सर्वांना जोडणारी भाषा आहे. मी कश्मीर ते कन्याकुमारी आणि द्वारका ते दिब्रुगढ हिडलो. सगळ्या प्रांतात मी हिंदीत बोललो. हिंदी भाषा नसती तर आमचा विचार सगळ्या प्रांतात देता आला नसता. तेव्हा हिंदी भाषेचा आपल्यावर फार मोठा उपकार आहे. हिंदुस्थानांतल्या लोकांनी हिंदी शिकावी व एकमेकांच्या भाषा शिकाव्या, एकमेकांच्या चालीरीति शिकाव्या. आश्रम वगैरे संस्थात जेवणात सुद्धा मधून मधून सर्व प्रांताचे जेवण तयार व्हावे. आपण सगळे ज्या प्रकारांनी जवळ येऊ शकतो ते सर्व केले पाहिजे व हिंदुस्थानला एकरूप बनवले पाहिजे. आज देशात भाषेचे, प्रांताचे घमचि क्षगडे चालले आहेत. आतापर्यंत आपल्या सर्वांना सांभाळणारा पंडित नेहरूसारखा मोठा माणूस होता. त्यांना भाषेचा, प्रांताचा, घमचा, कुठलाच अभिमान नव्हता. आता ते गेले तर त्यांनी सांगितलेल्या गोष्टी विसरायच्या नाहीत. मोठा माणूस गेला म्हणजे राज्य डळमळते म्हणून आता आपण सर्व भेद विसरून एकता राखायची आहे.

जातिभेद विसरा

खेड्याला एकरस बनविणे हे सगळ्यात खालचे काम आहे. खेड्यातले

लोक एकत्र राहतात. खेड्यात एकमेकांची माहिती असते. खेड्यात संकटे आली तरी सर्वांवर येतात. पाऊस उत्तम पडला तरी सर्वांवर पडतो याप्रमाणे सुखदुःखे सर्वांना समान भोगावी लागतात खेड्यातले लोक प्रेमाकरताच एकत्र येतात. खेडी म्हणजे जंगले नाहीत. जंगलात कसे असते. हा वाघ या दरीत, व तो त्या दरीत. एकमेकाला एकमेकांची चिंता नाही. इथले लोक सांगतात की आम्हाला ग्रामदानाचा विचार पटतो, पण आमच्यात पाटर्चा आहेत भांडणे आहेत, त्यामुळे आम्हाला वाटते की आमचे एकमेकांशी कसे जमेल. अरे मल्या माणसांनी, तुम्ही कुठल्या गावची मुलगी लग्न करून आणता आणि कुंडली, शुक्र शनि मंगळ पाहून विश्वास ठेवून जन्मभर तिच्याबरोबर रहाता. साधारणपणे सगळी लगे यशस्वीच होतात. शंभरात अंक दोघावरच पश्चाताप करण्याची पाळी येतो. सगळ्याचे ठीक चालते कारण तुम्ही विश्वास ठेवता. मी तुमच्यावर विश्वास ठेवून तुमच्या मांडीवर डोके ठेवून निजेन तर तुम्ही काय माझा गळा कापाल का ? तेव्हा विश्वासाने विश्वास वाढतो हे ओळखून प्रेमाने खेड्याचे अंक कुटुंब करा तर फार मोठा आनंद होईल. जुने जातिभेद मोडता मोडता नाकी नव आले. आणि आता त्यांत नवे पक्षभेद आले. खेड्यांत पाटर्चा उभारून खेड्याला कमजोर करणारा खेड्याचा शत्रू आहे. तेव्हा सर्व भेद विसरून खेडी प्रेमाने अंक करा.

सर्वत्र मित्रत्वाची भावना ठेवा

आपले तीसरे काम आहे सर्व जगाला प्रेमाने अंक करणे. जगात आपला दुश्मन कोणी नाही. सर्व जगांत आपले मित्रच मित्र आहेत असे समजून सर्वांशी मित्रभावना ठेवली पाहिजे, मग विश्वातली

सर्व भडणे खतम होतील. व जगात सुख आणि शांति नांदेल. ज्ञानेश्वरांनी लिहिले मराठीत पण शब्द घातला "विश्व. विश्वापेक्षा कमी भावना ठेवून चालणार नाही, ही ज्ञानेश्वरांची आपल्याला शिकवण आहे.

त्रिविध कार्य

याप्रमाणे एका बाजूने ग्रामदाने करून खेड्यांना एक करायचे, दुसऱ्या बाजूने अभेद भावनेने भारताला एकरस बनवायचे व तिसऱ्या बाजूने जयजगत करायचे, सर्व जगाला एक करायचे, असे करायचे आहे. भारताला एकरस बनविण्या करिता आपल्या पूर्वजांनी यात्रेची स्थाने कुठे कुठे केली ते पहा. पश्चिमेला द्वारका, उत्तरेला बद्रीकेदार, पूर्वेला जगन्नाथपुरी आणि दक्षिणेला रामेश्वर, म्हणजे भारताच्या चार टोकांना चार तीर्थक्षेत्रे केली. बद्रीकेदारहून खांद्यावर कावड घेऊन पाणी न्यायचे व ते ११०० मैल पायी पायी चालून जाऊन रामेश्वराला स्नान घालायचे. अशी पद्धत होती. संबंध भारत एक आहे, ही भावना दृढ करण्यासाठी ही योजना केली होती. यात्रेकरू चारी घामांची यात्रा करीत. भारताची एकता राखत. आता ते काम फार सोपे झाले आहे. आता काही तासांच्या आत दिल्लीहून मद्रासला जाता येते. पं. नेहरू २७ ता. ला गेले आणि २८ ला त्यांची स्मशानयात्रा झाली. त्याकरता इंग्लंड अमेरिका रशिया वगैरे दूरच्या देशातून लोक बारा तासात इथे येऊन हजर झाले. पूर्वी इंग्लंडच्या मनुष्यांना इकडे यायला १६ महिने लागत. होडक्यात बसून बडव बडव करीत ते इथे यायचे. नंतर बोटी निघाल्या तर १६ दिवसात घेऊ लागले. पुढे १६ तासांनी आतां तर आठ नऊ तासातच येता येते. इंग्लंडचे लोक एक दिवसात येथे येऊन दुसऱ्या-दिवशी मायदेशी परतले. म्हणजे दोन तीन दिवसात जगाचा फेरफटका केला. म्हणून आता आपल्याला विश्वाशी मैत्री करायची आहे. विश्व अंक आहे ही भावना मनात राखायची. आता आपल्याला भारताचे महाभारत बनवायचे आहे. जय हिंद किती दिवस म्हणत बसणार ? देशाला स्वराज्य मिळाले तर आता "जय-हिंद" चे काम संपले. आता "जय-जगत्" म्हणायचे. आपल्या संतांच्या पुण्याइने जे प्रेम भारतभर पसरले ते आता आपण जगभर पसरू या व विश्वाचे एकराज्य करू या. मग भारत ही त्या

ईशशरण यात्राक्रम

जऊर वाड्याहून ब्राम्हणवाडा हा जंगलातून जाणारा रस्ता. ह्या भागात चौफेर जंगल. वाघांचा सुळसुळाट. विनोबांना लोकांनी विनंती केली तुम्ही नित्याप्रमाणे रात्री साडेतीन वाजता पदयात्रा सुरू न करता उजाडल्या नंतर निघा. त्याला विनोबांनी नकार दिला आणि पदयात्रेत काही बदल होणार नाही असे सांगितले. त्यानंतर नवीन शककल लोकांनी काढली. पदयात्रेच्या सामोरे एक बत्ती व पदयात्रेच्या पाठीमागे अशी एक बत्ती अशा दोन बत्त्या सोबत ठेवाव्या. त्यालाहि विनोबा राजी झाले नाहीत. आणि ठरल्या वेळी. नित्याप्रमाणे कंदील सोबत घेऊन त्यांची पदयात्रा सुरू झाली. सर्वत्र चित्तेचे वातावरण निर्माण झाले. पंडितजी एकदम गेल्यामुळे तर मने अधिकच हळवी झालेली. पंडितजी प्रमाणेच बापूजींचा वारस म्हणून मानले गेलेले विनोबा एकटेच आता राहिलेले. तेव्हा विनोबांना कल्पना न देता त्यांच्या पाठीमागे व सामोरे पांच पांचच्या संख्येने गावकऱ्यांनी गटाने राहून त्यांच्या पदयात्रेच्या सुरक्षिततेसाठी जपायची योजना बनली व त्याप्रमाणे लोक चालू लागले. तिकडे विनोबांची आपली पदयात्रा नित्याच्याच ईशशरण भावनेने चालू झाली होती. त्यांच्या हे काहीच गावी नव्हते. भंडारा जिल्ह्यातहि अशाच दाट जंगलातून जेव्हा पदयात्रा सुरू झाली तेव्हा विनोबांच्या लक्षात न येईल अशा तऱ्हेने सरकारने सामान्य वेषधारी पोलिस पदयात्रेच्या अर्धा मैल सामोरे चालत राहतील अशी व्यवस्था केली होती.

राज्याचा एक प्रांत बनेल व महाराष्ट्र हा एक जिल्हा बनेल. याप्रमाणे खेड्यावाला एक करणे भारताला व जगाला एक करणे असे त्रिविध कार्य आपल्याला करायचे आहे.

पडाव-येनगांव
२-६-६४

ग्रामसभा स्थापना

ग्रामदानानंतरचे ग्रामोन्नतीच्या दृष्टीने पहिले महत्वाचे काम ग्रामसभेची स्थापना करून गावकऱ्यांनी आपली योजना बनविण्याचा विचार करू लागणे व ही अमलात आणणे हाच सरळ मार्ग आहे.

ग्रामदान विचार-ग्रामदान करतांना गावकऱ्यांनी विचार नीट समजवून घेतला असेल तर आपल्या गावांची उन्नति आपल्यालाच करणे आहे ही खूण गांठ बांधून गांवांत ग्रामसभा स्थापन कार्याला शुभारंभ करणे हे सहज होण्यासारखेच आहे. परंतु त्यांत जर कोठे उणीव राहून गेली तर मात्र पहिल्याच शुभारंभाला अनेक अपशकुन कोणत्या ना कोणत्या प्रकाराने होऊ शकतात. तोच अनुभव सध्या मिळतही आहे.

ज्या अर्थी गावकऱ्यांनी ग्रामदान केले त्या अर्थी असे कोणीही समजणे शक्य आहे की, कालचा गावकरी आज राहिलेला नाही. प्रयत्नशील बनलेला असेल. आपसांतील हेवे दावे वैमनस्य संपलेले असेल, सर्वांचा एकच विचार ग्रामोद्धाराचा बनलेला असेल. एकी व सहकाराच्या मार्गाचा अवलंबन करण्याचा निश्चय केलेला असेल.

मार्गदर्शनाची अपेक्षा

शेवटी हे सर्व आपल्यालाच करणे आहे. बाहेरून कोणी येईल, मार्गदर्शन करील व काही चमत्कार घडवून आणून आपले काम करून देईल हा विचार ग्रामदाना मागे असूच शकत नाही. स्वावलंबनानेच पुढे जायचे आहे हे गृहीतच आहे. पण असे दृष्टोपत्तीस येत आहे की, आम्ही काल होतो तेथेच आज ही आहोत. याचाच अर्थ लोके शिक्षणाची अत्यंत जरूरी आहे. हे लोक शिक्षण पूर्ण करण्याची जबाबदारी गांवांतील समजदार नेत्यांचीच आहे. अजून ही वेळ झालेली नाही. तेव्हा ग्रामदानपत्रावर सहा घेतांना सर्वांना समजविण्यास पुरेसा वेळ त्यावेळी मिळाला नसल्यास आतांतरी त्या दृष्टीने सुरवात करावी. जेथे आपले विचार चालत नसतील, काम अडले त्यावेळी गावकऱ्यांनी ग्रामदानावर विचार बराच केलेला आहे अशा कार्यकर्त्यांना निमंत्रण पाठवून परत आपल्या गावात बोलवावे. गावातील लोकांना एकत्र जमवून विचारविनिमय करावा. आपल्या अडचणी पाहुण्यांच्या समोर ठेवून त्या सोडवून घेण्याचा प्रयत्न करावा. विचार बद्धीने पटवून घ्यावेत. कामाला लागावे.

ग्रामसभा स्थापना

ग्रामसभेची स्थापना करण्यास व पुढे ती ग्रामसभा नीट चालविण्यास जे काही नियम आवश्यक वाटत असतील ते सर्व ग्रामसभेने सर्वांना सोपे वाटतील व पाळले जातील असेच नियम बनवावयाचे आहेत; हाच सोपे नियम आहे. अन्य कोठले सर्व साधारण सोडून विशिष्ट नियम आणून आपल्या गावी लागू करू असे म्हणणे जमणारे नव्हे. ग्रामसभेला प्रतिनिधि प्रत्येक घरातून एक कोण दिला जातो हे पाहून त्या प्रतिनिधीची यादी बनवून दर आठवड्याला एकत्र जमून प्रथम मनाची सफाई प्रार्थना व नंतर प्रश्नोत्तरी या मार्गाने करून घेतील व नंतर गावाची योजना बनवू लागतील. प्रथम काही चूका होतील पण त्या सुधारून घेतल्या जाऊ शकतील. आज गावकऱ्यांना सभेत येण्याचा उत्साह नाही असे म्हणण्यापेक्षा तसे शिक्षणच नाही. आमचे सभेत कोण एकतो, आमचे काय चालते ही भीति लहानांना असतेच; ती दाट सहवासानेच हूरवेळी. एकत्र जमून घालविणे शक्य आहे. ग्रामसभा नेहमी नेहमी कशी होईल. लोक येत नाही, आले तरी उखाळ्या पाखाळ्या काढतील ह्या अनुभवामुळे घास्ती वाटते. पण ती घास्ती सोडली पाहिजे व त्या गोष्टीचा पाठपुरावा करून लोकशिक्षण वाढविले पाहिजे. याचे यश तेव्हाच मानता येईल की, एकदा आपण ग्रामसभेचा निश्चित वार ठरवून दिला, त्यादिवशी गांवातून घंटी फिरवून दिली तर गांवकरी मुंग्यांची जशी रीघ लागते तसे भरभर घरांतून निघून शांतपणे सभास्थानी येऊन पोहचतील व सभेत आवडीने भाग घेऊ लागतील. प्रथम अद्वातद्वा बोलतील पण त्यातही सुधार होईल हे अगदी होण्यासारखेच आहे. पण हे ग्रामनेत्यांच्या चिकाटीच्या प्रयत्नावर अवलंबून असेल

अधिष्ठान कोणते

ग्रामसभा घामिक भावनेवर किंवा राजकीय भावनेवर स्थापन करणे हे ज्याचे त्यांनीच ठरवावयाचे आहे. दोन्ही गोष्टीतील अतिरेकपणा टाळून शुद्धमनाने भावनेचा स्वीकार करावयास हवा. ज्या पद्धतीने आपण गावातून कार्य करू इच्छितो त्या अनुसार ग्रामसभा स्थापन करण्याची तयारी करून तिथि ठरवून त्या योग्य बाहेरच्या व्यक्तींना साक्ष म्हणून जरूर निमंत्रण द्यावे; व विधिवत सर्व जाहीर कार्यक्रम होऊ द्यावा. प्रार्थना व्हावी-जास्त उत्साह वाटल्यास प्रसाद ही वाटावा, व गोडी आपसातील वाढवावी.

ग्रामदान अॅक्ट

ग्रामदान झाल्यावर जर बराचसा काळ त्यावर काही प्रगति रूपातील कार्य न झाल्या सारखाच जाऊ दिला व ग्रामदान अॅक्ट होण्याची वाट पाहत राहून अमूल्य वेळ घालविला तर केलेले प्रयत्न वाया जाण्याची घास्ती आहे. आज ग्रामदाना विरुद्धची मते जोर करीत आहेत. त्यांना अवसर मिळेल व झालेले शुभ कार्य लयाच्या मार्गाला जाऊ लागेल. ग्रामदान अॅक्ट आज ना उद्यां होईलच तेव्हा ग्रामसभेला मजबूत बनविण्याकरिता लोक संमति बरोबरच सरकार संमति मिळून डबल इंजिन लागेल व चढावावर गाडी सहज चढून जाईल. हे तर खरेच पण नेहमीच डबल इंजिनची जरूरी मानणे बरोबर होणार नाही. सर्व साधारणपणे लोक संमतिचेच खरे महत्वाचे इंजिन समजून ग्रामदानाच्या यशस्वीतेच्या सरळ मार्गावर चालू लागणे हेच जादा इष्ट.

आपला आधार दंड शक्ति नव्हे लोक संमतिच.

ग्रामदान अॅक्ट आपल्या घाईने व्हावयाचा नाही. सरकार प्रयत्नशील आहे. योग्य वेळी होईल तोवर ग्रामपंचायतीचे राज्य चालेल व करही वसूल होतील. अशावेळी ग्रामसभा गावावर बोक्षा पाडणार नाही. एवढ्याच मर्यादित ग्राम कोष जमविण्यासाठी गावकऱ्यांच्या उत्पन्नातून ठराविक हिश्याची मागणी कमीजास्त प्रमाणात करू शकतो पण आपणही आपला खरा आधार दंडशक्ति नसून लोक संमति (शक्ति) हाच मानून चालू तर आपली बरीच कामे स्वावलंबनाने पुढे जातील. अन्यथा दंडशक्तीच्या मागे लागून परावलंबन वाढण्याची पूर्णशक्यता आहे म्हणून ह्याबाबतीत सावध बनून लोकसंमति मिळवूनच मोठाली कार्ये उरकवून घेण्याची तत्परता राखली पाहिजे.

प्रार्थना

म्हणून माझी ग्रामदानी गावातील नेत्यांना, गावकऱ्यांना नम्र प्रार्थना आहे की, त्यांनी आपल्या आपल्या गावातून त्वरित ग्रामसभा स्थापना व ग्रामसभेच्या मार्फतीने, एक जुटीने झालेल्या विचाराने घेतलेल्या निर्णयांना गावाची श्रमशक्ति खर्ची पडलेली पाहून योग्य

स्थळी पोहचविण्याची व त्यासाठी आवश्यक ते प्रयत्न करून योग्य ती साह्यता मिळवून देण्याचे काम वर्धा जिल्हा ग्रामस्वराज्य समिति करील.

कळावे ही विनंती

विनीत
शंकर वेले

काकावाडी
१९-६-६४

संयोजक
वर्धा जिल्हा ग्राम
स्वराज्य समिति

★

★

(मागील अंकाच्या पान २ वरून)

माणसाने ती बेडी आहे हे ओळखले की तो ती फेकल्यावाचून राहत नाही. घराचा पाश हा लोखंडाच्या बेडीसारखा असतो. सोन्याच्या बेडीला अलंकार म्हणतात. एखाद्या बाईच्या हातापायात दोन शेर सोन्याची बेडी असली तर ती बाई तिला बेडी समजत नाही. ती म्हणते की मला नवऱ्याने किती दागिने घातले तिचा नवरा तिला तिजोरीच समजतो. तिजोरीत सोने ठेवतात. आणि ज्याप्रमाणे तिजोरीला कुलूप लावतात त्याप्रमाणे बाईला घरात बंद ठेवतात. आणि त्या बाईलाहि हे बंधन, बंधन आहे असे वाटत नाही. आणि म्हणून ते तोडावेसे वाटत नाही. म्हणून सोन्याची बेडी, संस्थेचे मायापाश तोडणे अधिक कठीण असते परंतु हे पाश तोडण्याची शक्ति ईश्वराने मला आधीच दिली होती. त्यामुळे मी आधीचाच मुक्त होतो. म्हणून मी ईश्वराच्या इशान्यानुसार काम करू शकलो.

निष्काम भावनेने संदेश पोहचवा

तेव्हा काम झाले नाही असे म्हणणे चूक आहे. ही सर्व परमेश्वराची प्रेरणा आहे. ईश्वर कधी कोणाला प्रेरणा देईल ते माहीत नाही. तो ज्याला प्रेरणा देईल तोच काम करील. तेव्हा लोकांना आपण विनंती करावी की हे काम करा पण कुणावर आक्रमण करू नये. तर फार मोठी शक्ति मिळेल. हा विचार आपल्याला सगळीकडे पोहचवायचा आहे. पण आपण मेल्यानंतर आमच्या मागे कितीक लोक येतात, याची चिंता करायची नाही.

पडाव-खरांगणा (सोरांगणा)

सायंप्रवचन

१२।६।६४

साम्ययोग : दैनिक पुरवणी ता. १६-६-६४ अं. ८५ र. नं. एन्. २९५

विनोबा वार्ता, सेवाग्राम जि. वर्धा (महाराष्ट्र राज्य)

श्री.

संपादक:- श्री. गोपाळराव काळे, श्री. वसंतराव बोंबटकर,

प्रकाशक:- श्री. वसंतराव बोंबटकर,

मुद्रक:- श्री. वामनराव पाचपांडे, नाई तालीम मुद्रणालय, सेवाग्राम.

स्वामित्व:- महाराष्ट्र सर्वोदय मंडळ, मुंबई.